

TİB

TÜM
İKTİSATÇILAR
BİRLİĞİ

AYLIK BÜLTENİ

ŞUBAT 1977

SAYI : 32

200 Kuruş

**SERMAYE CEPHESİNİN KARARGAHI:
TÜRK HÜR TEŞEBBÜS KONSEYİ
(THTK)**

İÇİNDEKİLER

- Sermaye Cephesinin Karar-
gâhı : Türk Hür Teşebbüs
Konseyi 1
- 1954 Tarihli Petrol Kanunu
Çıkarken Yapılan Tartışmalar 5
- Uluslararasılaşma Sürecine
Bir örnek : Fransız Demir -
Çelik Sanayii 16

TİB adına sahibi :

MEHMET TANJU AKAD

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü :

NAMIK ÖZCAN

Yönetim Yeri :

Karanfil Sok. 14/10

Kızılay/ANKARA

Basıldığı Yer :

Ulusöğlü Matbaası - ANKARA

22 Aralık 1976 günü, Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Başkanı Sezai Dıblan, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Halit Narin, Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Başkanı Saadettin Karacabey, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) Başkanı -AP Milletvekili- Hüsamettin Tiyaşan ve Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) Başkanı Feyyaz Berker yaptıkları ortak açıklama ile Türk Hür Teşebbüs Konseyi'ni kurduklarını açıklamışlardır. Ortak açıklamaya göre, «...her türlü hak ve hürriyetlere saygılı, karma ekonomi prensibine bağlı, mülkiyet ve miras haklarını savunan THTK... elindeki bütün imkânları milli birlik ve beraberlik şuuru çerçevesinde kalkınmayı «çalışma barışı içinde» sosyal adaleti, sektörler arası dengeliği sağlamak için çalışacak. Konsey, üye beş kuruluşun gönderdiği elliser adet temsilcinin toplamı olan 250 kişiden oluşuyor. Konseyin Başkanlar Komitesi üye kuruluşların başkanlarından oluşuyor. Birinci yıl için konsey başkanlığına TİSK Başkanı Halit Narin, Başkanlar Komitesi Başkanlığına da Sezai Dıblan getirildi. (I)

Bültendeki yazılar kaynak gösterilmek ve içeriği değiştirilmemek şartıyla yayınlanabilir. İlgili sayılardan gönderilmesi rica olunur.

THTK'nin, Türkiye işçi sınıfının 1976 Eylül Direnişinden sonra, hemen Aralık ayı içinde kurulması, burjuvazi- nin emekçi sınıf ve tabakaların gelişen mücadelesi karşısında kapıldığı telaşın yeni bir göstergesi olmuştur. THTK. içinde tekelci sermaye grupları (TİSK, TUSİAD, Odalar Birliği) egemendir ve THTK'ni tekelci sermaye yönlendirmektedir. Tekelci sermaye, Eylül Direnişinin tüm mülk sahibi sınıflara verdiği ürküntüden faydalanarak, tüm sermaye kesimlerini kendi etrafında toplayarak THTK'ni örgütlemiştir.

İşçi sınıfının, **Komünist Manifesto'dan** (1848) beri uluslararası platformda savunduğu azami program, tüm üretim aracı sahibi sınıfların mülksüzleştirilmesini öngörmektedir. DGM'ne karşı devrimci demokratik güçlerin direnişi, ülkemiz halkını sömüren yerli tek- kelci sermayeye ve içinde itici güç ola- rak yer aldığı oligarşiye yönelik bir ge- nel siyasal muhalefete dönüşmüştür. İlk elde kendisinin de mülksüzleştirile- ceğinin bilincinde olan tekelci serma- ye, işçi sınıfının azami programını sü- rekli hatırlatarak tüm sermaye kesim- lerini kendi etrafında toplamaya çalış- mış ve THTK'nin kurulmasını sağlaya- rak, amacına, **bir ölçüde** ulaşmıştır.

Bir dergi muhabirinin, «Konseyin kurulmasına niçin gerek duyuldu?» so- rusunu, TESK Başkanı Hüsamettin Ti- yanşan, «Konseye dahil kuruluşlar, anarşik ortamın gürültüleri karşısında bağ kuramamışlardı. Konsey bu bağın kurulması için ortaya çıktı» diye ya- nıtlamaktadır. Aynı soruya TZOB Ge- nel Sekreterinin verdiği yanıt «THTK anarşik olaylardan sonra tecelli etmiş- tir» olmuştur (2). Bu konuda THTK Baş- kanı Narin bir gazeteciyle yaptığı söy- leşide şunları söylemiştir: «Bugün kü- çük örgütlenmelerle yapılan hadiseleri son senelerde ve son günlerde hepimiz dikkatle takip ediyoruz... Bir Lenin'in Rusya'ya getirmiş olduğu ihtilâlin, Le- nin'in bir avuç arkadaşı tarafından ya- pıldığını herkes bilir... Niye güçlürlüğü- ni kurma ihtiyacını duyduk? Bu beş

teşkilât başkanı, her türlü hezeyana, her türlü hadiseye karşı **milletçe** sus- manın ve Türk'ün müsamahasına sığı- narak ve yasaların bazı çıkış kapıların- dan istifade ederek memleketi anarşik bir ortama itmenin karşısında bütün **milletçe** karşı durmanın bilincine gel- miştir. **Bu beş teşkilât başkanının bu şekilde birleşmesiyle** her kesimde tem- sil ettiği arkadaşları ve onların fikir- lerini Konsey'de biz dile getirdiğimiz zaman **gördük ki, çiftçinin büyük sana- yiciden, esnafın küçük ve büyük tüc- cardan memleket için, hürriyet için dü- şüncesinde en ufak ayrılık yok.»** (3) Üretim araçları sahibi sınıfların «hür- riyet» anlayışı «kendisi için hürriyet» tir. Halit Narin'in «hürriyet» konusunda söyledikleri bu anlamda doğrudur. Ama ülkede izlenen iktisadi politika konu- unda, değil tüm mülk sahibi sınıflar, oligarşi içinde yer alan kesimler bile -zaman zaman- kendi içinde **çelişmek- tedirler.** (İstanbul Lokantacılar Derne- ği ve İstanbul Kasaplar Derneği Baş- kanları yaptıkları açıklamalarda TESK' -nun kendi adlarına aldığı THTK'ne katıl- ma kararına karşı çıkmışlardır.) Küçük esnafla büyük tüccarın ve sanayicinin, küçük üreticiyle büyük tarım kapitalis- tinin çıkarları **çelişmektedir.** Ama mev- cut kuruluşların yönetimi büyük top- rak sahiplerinin, büyük tüccar ve sa- nayicilerin elinde. İşçi sınıfının azami programı da buna eklenince «anarşi (!) karşısında» sermaye cephesi kurula- bilmektedir.

Halit Narin, söyleşide, THTK'nin 30 milyonu temsil ettiğini söylemekte: «25 milyon civarında çiftçi ve ziraatçı ar- kadaşımız var. Esnaf ve sanatkârlarımı- zın, sanayici ve tüccarlarımızın yekûnu ise 5 milyonu teşkil ediyor ve dolayısıy- la 30 milyon insan», THTK tarafından temsil ediliyor. Bir tekelci sermaye temsilcisinin çarpıtması bundan daha ilerli gidemez. Bugün Narin'in bahsetti- ği «25 milyon çiftçi ve ziraatçı» nın % 90'ını tarım işçileri, yoksul ve orta köylülük oluşturmaktadır. TZOB'nin, bunların çıkarlarını savunduğunu söyle- mek oldukça gülünç. «5 milyonu bulan sanayici ve tüccarlar» ın % 90'ını ise

küçük esnaf, küçük atölye ve imalat-hane sahibi, küçük tüccar oluşturmak-ta. TİSK, TUSİAD ve Sanayi ve Ticaret Odaları Birliği gibi örgütlerin bu ke-simlerin çıkarlarını da savunduğu doğ-ru değildir. Bu örgütlerin yönetimi tü-müyle tekelci sermaye temsilcilerinin elindedir. 1789 Fransız Devriminde Fransız ulusal burjuvazisi aristokrasiye karşı olan tüm sınıfları temsil etme durumundaydı. 1970'ler Türkiye'sinde yerli tekelci sermaye işçiler ve me-murlar dışında kalan tüm sınıf ve ta-bakaları temsil ettiği iddiasında.

İşçilerin işyerlerinde «en üst sev-kü idareye ve her türlü kontrol ve dene-time» katılmalarına kesinlikle karşı çı-kan Narin, «İktisadi, iktisatçı, işletme-yi işletmeci, işi işçi bilir» diyor (4). Na-rin'e en iyi yanıtı yıllar önce Alpagut'ta, en son olarak da, geçen yıl Levent ekmek fabrikasında üretimi kendi baş-larına sürdüren işçiler vermiş oluyor-lar. Aynı söyleşide «kendi tasarrufunu ve kendi parasını vermeden bir yerden hisse sahibi olmak bizim anlayışımıza uygun değildir» diyor Narin ve devam ediyor: «Bu gün sermayeye katılmayı kısıtlama diye bir şey yok... Halka açık, hakikaten namütenahi şirketimiz var.» Narin'in sözleri, yerli tekelci ser-mayenin - Batı Avrupa kapitalistlerinin işçi sınıfının mücadelesini kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde tutma-nın günümüzdeki alternatif yöntemle-rinden biri olarak gördükleri- işçinin yönetime ve sermayeye katılma eyle-minin, kaldıramıyacak kadar güçsüz ve geri olduğunun ifadesidir. Narin ayrıca bazı gerçekleri gözlerden gizliyor. Hal-ka açık şirketlerde hisse sahibi olabil-mek için belli bir maddi olanağa sahip olmak gerekir. Ayrıca bu maddi olana-ğa sahip olup, hissedar olanlar hisse-lerinin ufaklığından dolayı şirketin yö-netiminde söz sahibi olamamaktadır-lar (5).

THTK 20 Ocak tarihinde Ankara'da ilk toplantısını yapmıştır. Toplantıda bir konuşma yapan MESS (Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası) Başkanı Şükrü Er «Sosyalizm felâketine karşı memle-keti koruyacağımızın belgesi bu top-

lantıdır» demiştir (6). Tekelci burjuva-zi başta işçi sınıfı olmak üzere tüm emekçi sınıf ve tabakalara «hodri mey-dan» demektedir. Toplantıda yaptığı ko-nuşmada THTK Başkanı Narin, bazı si-yasal partileri, üniversite ve öğrenci çevrelerini ve «bir kısım fasın» ı kas-tederek, «Bu çevreler,» demiştir, «... ça-lışanların yönetime, kâra ve sermaye-ye katılmalarını ısrarla talep etmekte-dirler. Bu görüşler o çevrelerin iddia ettikleri biçimde uygulamaya konulduk-ları takdirde, serbest piyasa ekonomisi-ni felce uğratacak ve aşırı sol rejime geçiş ortamı hazırlayacak bir nitelik ta-şımaktadır... Ülkemizde son yıllarda bütün Türk milletini yaralayan anarşik olaylar, ideolojik amaçlı kanunsuz grev-ler ve bu grevlerin bir ihtilal provası-na dönüştürülme çabaları yukarıda çiz-meye çalıştığım tablonun çok açık bir işaretidir... Bu olaylar karşısında Dev-letin, Hükümetin ve siyasal kuruluşla-rın gereken dinamik davranışı gösterdi-ğini söylemek mümkün değildir.» (7).

Genel olarak, THTK'nin birinci top-lantısında yapılan konuşmalar, THTK'nin, sermaye cephesinin, tüm emekçi sınıf ve tabakaların ekonomik demok-ratik ve siyasal haklarını gasbetmeye yönelik düşüncelerinin oluşturulacağı ve eylemlerinin örgütleneceği bir ka-rargâh olduğunu göstermektedir. Özel olarak da Narin'in konuşması, bazı te-keleci sermaye gruplarının MC hüküme-tini bile yetersiz bulduklarını göster-mektedir.

DİPNOTLARI

- (1) Cumhuriyet, 23 Aralık 1976
- (2) Yankı, 31 Ocak 1976
- (3) Milliyet, 24 Ocak 1976
- (4) Milliyet, 24 Ocak 1976
- (5) Bu konuda ayrıntılı bilgi için ba-kınız : Bir 12 Mart Holdingi ve Te-keleci Sermayenin Halka Açılması, TİB Bülteni, Kasım 1976.
- (6) Cumhuriyet, 21 Ocak 1976
- (7) Cumhuriyet, 21 Ocak 1976

RESİMLİ İŞÇİ DİZİSİ

No 1 : PAHALILIK (32 sf., 3. Baskı)	2,5 TL.
No 2 : TÜRKİYE'DE SINIFLAR (32 sf., 2. Baskı)	2,5 TL.
No 3 : TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAKLARI (32 sf., 2. Baskı)	2,5 TL.
No 4 : GREV (40 sf., 2. Baskı)	3 TL.
No 5 : İŞSİZLİK	2,5 TL.
No 6 : TEKELCİ SERMAYE İLE İÇİÇE	2,5 TL.
No 7 : ANADOLU HALK AYAKLANMALARI	(Çıkıyor)

25 TL. YE KADAR OLAN İSTEKLER İÇİN POSTA PULU GÖNDERİLMESİ RİCA OLUNUR. ÖDEMELİ GÖNDERİLİR.

T.İ.B. ARAŞTIRMALARININ YAYINLANABİLMESİNDE ÜYE AİDATLARININ BÜYÜK ÖNEMİ VARDIR. ÜYELERİMİZİN AİDATLARINI DÜZENLİ ÖDEMELERİNİ RİCA EDERİZ.

1954 Tarihli Petrol Kanunu Çıkarken Yapılan Tartışmalar

I — GİRİŞ :

1946 - 1950 arasında CHP kendi programından bir çok ödün vermişse de, dönemin koşulları içinde —bir ölçüde— toplumsal muhalefeti de yansıtan, egemen sınıfların yeni, atılğan partisi DP'ye siyasal iktidarı bırakmak zorunda kalmıştır. Siyasal iktidar bir egemen sınıflar ittifakıdır : Özellikle İstanbul'da yoğunlaşan cılız bir sanayi sermayesi, etkinliğini sürdüren ticaret sermayesi, kırsal alanlarda —özellikle de Batı ve Güney Anadolu'da— yükselen tarım kapitalistleri ve feodal nitelikleri ağır basan toprak ağaları arasındaki çelişkili bir ittifaktır bu. İktidarı tümüyle ele geçiren egemen sınıflar ittifakının has siyasal sözcüsü DP, ulusal planda, özellikle kırsal kesimde, kapitalist üretim ilişkilerini —çarpıkta olsa— geliştiren plansız, vahşi, atak bir iktisadi politika uygulamanın ötesinde, ülke kalkınmasını bütünüyle dış kaynaklara bağlı bir stratejiye dayandığı için yabancı sermayenin gelişini hızlandıracak, onu özendirerek, yabancı sermayenin istediği ekonomik ve siyasal tüm güçlerini sağlamıştır. DP iktidarının ilk yıllarının Ticaret Bakanı olan Fethi Çelikbaş şunları söylüyordu : **«Yabancı sermayenin memleketimize gelmesi ana davamız olduğu için yabancı sermayeye en geniş imkânlar bahşedilmelidir»** (1) Bu «imkânlar» 18 Ocak 1954'de «bahşedildi.»

Yeni bir yabancı sermaye yasası çıkarıldı. Buna göre artık yerli ve yabancı sermayeler arasında «eşitsizlik» yoktu. Kâr transferi sınırlaması kaldırılmış, bir sürü gümrük muafiyeti yabancı sermayeye tanınmıştı. Vergi bile kısmen veya tamamen ana sermayeye eklenebiliyordu (2).

Daha sonra Maden Kanunu yukarıda sözü edilen yabancı sermaye yasasına kosut bir şekilde çıkarıldı.

DP'nin 1954 seçimlerine altı ay kadar bir süre kala başlattığı «ana dava» hizmet eden yasalar dizisi Mart başında çıkarılan Petrol Kanunu ile sürdü.

II — PETROL YASASI :

Cumhuriyet Türkiye'sinin küçük burjuva kökenli sivil-asker yönetici kadroları, Osmanlı İmparatorluğunu bir yarı-sömürge haline getiren kapitülasyonlara ve Duyunu Umumiye İdaresi'ne bir tepki olarak yabancı sermayenin ülke yasalarına uygun olarak gelmesine karşı olmamakla birlikte, yabancı sermaye karşısında temkinli bir tavır takınmışlardı (3). 1928'den itibaren İmparatorluk'tan arda kalan yabancı şirketlerin, 1944 yılına kadar büyük mali yükler sonucu ulusallaştırılması bu düşünce ve tavrın somutlaşması sayılabilir (4).

1926 Petrol Kanunu bu tavra uygun olarak çıkarılmıştı.

Türkiye sınırları içinde petrol ve benzeri madenlerin aranması, çıkarılması ve işletilmesi hakkı hükümete verilmişti (5). Hükümet bu hakkı kendisi kullanabildiği gibi özel firmalara da verebiliyordu ama belli sınırlar vardı. Bir şirket beş bin hektarı aşmayan bir alanda bir yıl süreyle arama yapabiliirdi (6). Bu bir yıl içinde şirket, bin hektardan fazla olmayan bir alan içinde çıkarma izni isteyebilirdi. Ancak alanını yüzer hektara bölmeye ve bunlardan üç tanesinde altı yıl içinde 900 metreye inebilmesi gerekiyordu (7). Bu işlem sırasında ilgili yönetmeliklere uymak zorunluğunda idi. Petrol bulunduğu takdirde, beher sondaj için 25 hektarlık bir alanda, şirket, 30 yıl sü-

reyle işletme hakkını elde ediyordu. Geri kalan 75 hektar ise devlete intikal ediyordu. Yani, petrol olduğu kesinleşen alanın 3/4'ü devletindi (8). İhale olunan alan ancak şirketin işletilmesi kabul ilk on sondajını ve toplam olarak 250 hektarı geçmiyordu. Petrol bulunan 25 hektarlık sondaj alanları Maadin Nizamnamesi uyarınca bağımsız maden sayılıyor ve düzenli işletilmesi zorunlu kılınıyordu. Hükümet kendi payına düşen 3/4'lük petrolü alanı dilerse kendisi, dilerse ortak veya havale suretiyle işletebiliyordu. Şirketler devlete, hak olarak aldıkları hektar başına vergi ödemekle birlikte, çıkardıkları petrolün belli bir bölümünü de «resim» olarak vermek zorundaydılar. Örneğin, 1 tondan 5 tona kadar üretimin % 3'ü, 10 tondan 12 tona kadar % 9'u, 51 tondan yukarı olanlar % 20'si gibi (9). Söz konusu yasada yabancı şirket kavramına da rastlanmıyordu.

Anlaşıldığı gibi bu yasa «ana davaya» hizmet etmekten çok uzaktı, Sermaye Yatırımları Teşvik Kanunu da yeterli olamamıştı. Öyleyse yabancı sermaye için Türkiye dikensiz bir gül bahçesi yapılmalıydı.

Bu bahçe ancak bir yasayla hazırlanabilirdi. Bu amaçla Hükümet 14.1. 1954 tarihinde hazırladığı kanun tasarsını Meclise sundu.

DP Hükümetince Meclise sunulan Petrol Kanunu Tasarısının birinci kısmının birinci bölümünün tek maddesi Tasarının amacını şöyle açıklıyordu : «Bu kanunun maksadı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının **hususî teşebbüs eli ve yatırımları ile** süratle, fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirip kıymetlendirilmesini sağlamaktır.»

Türkiye'de petrol faaliyetlerinin 20 yıllık bir geçmişi vardı. 1933 yılında kurulan «Petrol Arama ve İşletme İdaresi» ilk aramayı 1934 yılında Mardin'in Midyat ilçesinin Basbirin bucağında yapmıştı. Sonra İdare 1935 yılında 2804 nolu yasayla kurulan MTA Enstitüsü'ne katılmış ve bu Enstitü'nün Petrol Guru-

bu Müdürlüğü şeklini almıştı. Ancak o tarihten bu yana 50 milyon TL. harcanmasına rağmen, sonuç olarak Raman ve Garzan dışında işletmeye elverişli petrole rastlanamamıştı (10). Oysa «... bir devletin durumu, petrol ihtiyacının yabancı memleketten sağladığı kısmının fazlalaştığı nispette nezaket kasbeder»di (11). Gelgelelim Türkiye'de «... gerek petrol aranması, gerekse petrol işletmesi faaliyeti pek büyük sermayelere ihtiyaç gösterdiğinden, Memleketimizde devlet organları vasıtasıyla ve bütçe imkânları nispetinde yapılan ve yapılmakta olan bu aramaların temposunun, gerekli malzemenin ve kalifiye personelin. hariçten tedarik ve celbolunması gibi zaruretlerin de ilâvesiyle pek ağır olduğunu itiraf etmek» (12) gerekiyordu. Petrol araması gerçekten çok masraflı bir işti. ABD'de açılan ortalama sokuz kuyudan yalnızca birinde petrol bulunabiliyordu. Öte yandan Türkiye yıllık petrol gereksinmesi için elli milyon dolar döviz harcıyordu. Bu nedenlerle ülkenin petrol yataklarının ve olanaklarının aranması ve işletilmesini «hususî teşebbüs ve yatırımlar sahasına intikal ettirmek» (13) gerekiyordu.

Yerli özel sermayeye gelince: onun bu işe atılmasını çok isterdi DP iktidarı. Ama şimdiye kadar Türkiye'de özel girişim petrolle hiç uğraşmamıştı. İleride uğraşması düşünülebilirdi. Ancak bu başlangıç, arama aşamasında yapılamazdı; risk çok fazlaydı. İşletme aşamasında ise yerli özel girişimin bu alana girip girmemesi «o zamanki şartlara ve eshem piyasanın göstereceği imkânlarla» (14) bağlıydı. Kısaca şunu söylemek istiyordu Hükümet: petrol işinde yerli ve yabancı özel sermayeleri birlikte piyasaya sokmak hem gereksiz, hem olanaksız, hem de sakıncalıdır. Bir kere böyle bir işe atılacak yerli sermaye bulunamazdı. İkincisi yerli sermayenin petrol işine karışması, yabancı sermayenin «... daha bida-yette böyle bir kayıtlı karşılaşmasının üzerlerinde doğuracağı tesirin müspet

olmayacağı mülahazalarıyla isabetli bulunmamış» (15) tı.

Yani yasa, yalnızca yabancı sermaye için çıkarılıyordu. Bu, Türkiye'deki egemen sınıflar ittifakının ve onun siyasal ifadesi olan hükümetlerin emperyalist metropollere bağımlılığının derecesini göstermek açısından ilginçtir.

Hükümete göre iç piyasadaki durumumuz yabancı şirketler için ilgi çekiciydi. Yalnız o kadar da değil. İhraç bile edebilirdik. Ülkede petrol olduğu kesinleşmişti «Orta-Şark petroleri, bugünkü haliyle Avrupa piyasasını» (16) doyurabilmekteydi. «Eskiden olduğu gibi Avrupa'ya çok uzak yerlerden petrol» (17) getirilmemekteydi. Orta-doğu artık kolayca petrol sevkediyordu Avrupa'ya. Bu nedenle dış piyasada rekabet artık çok zordu. Öyleyse «... dış piyasada durumumuz çetin olduğundan rekabet edebilme imkânları hazırlanmalıydı» (18). Çünkü, «istihsal edilen petrol, memleketin ihtiyacını karşılayabileceği gibi ihraç da edilecekti». «Öylece memlekete döviz girmesi mümkün kılınacaktı» (19).

Türkiye'nin siyasal ve ekonomik alanlarda uydulaştırılmasına büyük katkısı olan bu yasa çıkarken, küçük - burjuva hayalcileri, bilgisizleri ve iyimserleri egemen sınıfları hiç yalnız bırakmadılar. Burada yalnızca bir noktayı vurgulayacağız : bu «ihraç» hayalcileri gerçekten çoktu ve bir tanesi «... Türkiye Petrolleri Anonim Şirketi Kanunu... ismi bile hoşuma gidiyor. Turkish Petroleum Company. İnşallah bütün dünyada tanınan, işleyen bir firma olacaktır» (20) diyecek kadar ileri gitmişti.

«Ülkenin kalkınmasını sadece yabancı sermayenin himmetine bağlamış bulunan» (21). DP iktidarı ulusal petrolü yabancılara peşkeş çekecek bir yasanın çıkarılması için gerekli zeminin kolaylıkla hazırlamıştı. O dönemde Türkiye'nin petrol kaynaklarını kendi başına arayarak bulup geliştiremeyeceği, bu alanda yabancı ellere gerek ol-

duğu düşüncesi ısrarla etrafa yayılmıştı. «Yer altında uyuyan ham akaryakıt servetimizi bir an önce geliştirmek için yabancı teknik ve yabancı sermayeye başvurmaktan başka çıkar yol olmadığı anlaşılmıştır» diye yazıyordu Nadir Nadi 17.2.1954 tarihli Cumhuriyette. Bir başka aydın, üstelik bu kez «Yük. Müh.» sıfatını taşıyan biri ise şöyle diyordu : «Dünya çapında petrol davasının dayandığı esaslar şu iki noktada hulasa edilebilirler : 1 — Petrol endüstrisi «araştırma» «istihsal», «tasfiye», «nakliye» ve «satış» olmak üzere birbirini tamamlayan ve birbirine sıkı bir şekilde bağlı olan beş unsurdan mürekkeptir. Bu unsurlardan biri eksik olunca petrol davası ehemmiyet ve kudretini kaybeder. 2 - Petrol endüstrisinin devlet tarafından idare edilmesi iyi netice vermemektedir. Petrolün serbest rekabet esasına dayanmak üzere hususi sermaye ile işletilmesinin, en fazla kâr getiren sureti hal olacağını tecrübeler göstermiştir» (22). Bu «hususî sermaye»nin yerli sermaye olmadığı açıktı. Bu «hususî sermaye» ABD kökenli olacaktı. ABD'nin petrol tüketimi yılda 500 milyon ton iken üretimi 350 milyon tondur, bu ülkenin aradaki farkı karşılamak üzere dışarda araştırmalara girmesini doğal karşılanmalıydı (23). Peki ama niye başka ülkeler değil de Amerika önemliydi? Çünkü ABD «dünyanın en zengin petrol damarlarını önce kendi topraklarında hususi sermaye ve teşebbüs kudreti ile işletmek yoluna gitmiştir. Bu hususi şirketler hiç bir siyasî emel beslemeden ve hiç bir suretle devlet nüfusuna ve idaresine müracaat etmeden, başka kıtalardaki damarları aramaya ve işletmeye başlamışlardır... rakipleri bu kadar cesaretle hareket edememişlerdir» (24).

İşte böyleydi o dönemde ortam. Bu ve buna benzer «bilimsel»(!) makaleler, köşe yazarlarının, aynı çerçevede içinde, fakat büsbütün dayanaksız yazılarıyla destekleniyordu. «Amerika'nın Türkiye'de bulunan siyasî ve iktis-

sadi misyonları da bu propagandayı bütün güçleriyle» (25) besliyorlardı.

Ortam böyle hazırlandınca da Hükümet «Petrol kaynakları, ancak hususi teşebbüs veya yatırımları eli ile aranıp işlenebilecektir... Devletin ne arayıcı ne de herhangi bir suretle petrol hakkı sahibi olarak hususi teşebbüsün karşısında çıkmaması icabetmektedir» (26) diyebiliyordu. MTA'nın petrol konusundaki işlemleri ise, Tasarıya göre, kaldırılacaktı. Zaten Hükümet'e göre «Petrolün bulunmasını temin eden en kısa yol... sahaların mahdut sayıdaki şirketlerin elinde toplanmasına mani olan yol» (27) idi. Bu nedenlerle «... çok sayıda yabancı petrol şirketinin gelmesi için müsait zemin» (28) hazırlanmalıydı. Nasıl hazırlanacaktı bu zemin? «İthalât ve ihracat vergi ve resimlerinden muafiyet, sermaye ve kârların serbestçe transferi» sağlanarak; Petrol Kanunu'nu «sarih ve tam» bir hale getirerek; «... kanunsuz ve işin icabına uymıyan idari tasarruflara karşı şirketleri» koruyarak; şirketlerin hak ve vecibelerinin tarafların rızaları olmadıkça, hüküm ve şartları ihlâl etmedikçe» Petrol Kanununu «bir daha değiştirmiyerek»; ekonomik koşulları gelen şirketlerin «...karşılaşacakları her türlü cesaret kırıcı hadiselerle rağmen, petrolü buluncaya kadar faaliyetlerine devam etmelerini sağlayacak derecede müsait» (29) yaparak; vergi kanununu petrol aramalarını özendirecek şekilde yeniden düzenleyerek (30); bu «müsait zemin» hazırlanacaktı.

Böylece de hazırladılar. **Petrol Kanunu şirketler açısından gayet «sarih ve tam» çıktı.** Vergi, resim ve harç yasalarıyla vergi usul yasalarının hükümleri her petrol hakkı sahibine uygulanacaktı ama Petrol Kanunu Vergilendirme Kısmı hükümleri saklı kalmak koşuluyla (31). Vergilendirmenin değerlendirilmesi ayrı bir uzmanlık gerektirdiğinden burada ayrıntılı olarak ele alınmayacak. Ancak üzerinde durulması gereken nokta, vergilendirilecek gelirden yapılan bir yığın indirimin için

de «Tükenme Payı» indiriminin de olması.

«Tükenme payı, petrol işletmeciliğinde dikkati çeken ve Texas'lı petrolcülerin geliştirdikleri bir kavram; ...içinde maden bulunan bir alandaki kullanma hakkının elde edilebilmesi için yatırılan sermayenin amorti edilmesi amacını güdüyor ve sermaye yatırılan kaynağın bir gün gelipte tükeneyeceği gerekçesine dayanıyor» (32). Petrol kartellerinin ABD hükümetine empoze ettikleri, çok eleştirilen ancak şirketlerin gücü nedeniyle fazla üzerine gidilemeyen bu kavram Türk Petrol Kanunu'na da sokuluyordu, hem de ABD'deki oranla: % 27.5. Bu durumda Türkiye'de bir petrol hakkı sahibi, bir vergilendirme döneminde, devlete ödediği veya ödeyeceği hisseleri, amortisman payını, satın alınan müstehlik maddelerin veya kendisine yapılan hizmetlerin maliyetini, şüpheli alacaklar ve petrol hakkı sahibi aleyhine açılan zarar ve ziyan davaları dolayısıyla uğranılan kayıpları, borç faizlerini ve bunlar gibi bir dizi kalemi vergilendirilebilir gelirden düşmekle kalmayacak, bir de «Tükenme Payı» adı altında, geri kalan miktarın % 27.5'luk bir oranını vergi dışı bırakacaktı.

Petrol şirketleri gerekli gördükleri her şeyi gümrüksüz ithal edebileceklerdi (33). Sermaye transferi ise serbestti (34).

Tasarıda yer alan, ancak muhalefetin fazla gürültü koparması yüzünden Kanun'a giremeyen bir 136. madde vardı. Bu maddeyle hükümet yasanın değiştirilemezliğini sağlamaya çalışıyordu: «Bu kanuna göre verilmiş olan arama veya işletme ruhsatnameleri, belge veya bunların muaddel şekilleri, taalluk ettikleri arama ve işletme sahalarına ve petrol ameliyelerine münhasır olmak üzere bu kanunun taraflara yüklediği mükellefiyet ve mecburiyetler ve tanıdığı haklar bakımından, Cumhuriyet Hükümeti ile petrol hakkı sahibi arasında akdolanmış bir mukavele

mahiyetinde olup meriyet müddetleri boyunca, kusur olmadıkça, hüküm ve şartları ihlâl edilmedikçe veya tarafların karşılıklı rızaları bulunmadıkça değiştirilemez ve fesholunamaz» (35).

III — MUHALEFET :

1954 Petrol Kanunu, yasama organından çıkıncaya kadar belli bir muhalefetle karşılaştı. Ancak bu muhalefetin olayın temeline inemediğini belirtmek gerekir. Bu, hiç bir doğru söylenmedi, anlamına gelmiyor. Bir-iki doğru cümle, baştan sona yanlış dolu koskoca bir yazının, bir makalenin veya bir konuşmanın arasına sıkışmış dahi olsa, bulunabiliyordu. Ama bu bölük pörçük doğrular hiç kimse tarafından sistematik bir şekle sokulmadı. **Yabancı sermayeye tanınan fazla serbesti «devletçilik» ve «devlet güvenliği» (!) açılarından eleştirildi: Eleştirilen yalnızca «fazla serbesti» idi. Ülke kaynaklarını emperyalizme teslim etmenin ne demek olduğunu söyleyen yoktu.**

Örneğin bir Yüksek Petrol Mühendisi, petrolerimizi işletebilecek teknik bilgiye sahip olduğumuzu ve petrolerimizi işletmenin gerektireceği maddi külfetin altından kalkamayacağımız derecede ağır olmadığını, sorunun petrolerin yabancı özel girişim ile mi yoksa devlet eli ile mi işletileceği olduğunu söyleyebiliyordu. Daha da ötesinde şunları yazabiliyordu: «Ne garibdir ki asil siyasi münakaşa mevzuu yapılabilecek olan bu ana prensip meselesini bugünkü muhalefet bir tartışma vesilesi olarak kabul etmedi de, prensibi kabul edip teferruat üzerinde durdu». Ancak aynı kişi «büyük bir tarafsızlıkla» hükümetin petrol haklarını yabancılara verme kararını saygıyla karşılayarak «teknik» yorumlara geçiyordu: Hükümetin çıkarılan petrolden alacağı 1/8'lik, yani % 12.5'luk hisse yeterlidir, yoksa işletme karlı olmaktan çıkar, Türk özel girişimi de ortak edilmelidir, vb., (36)

Bir başka örnek: bir Türkiye Köylü Partisi milletvekili yabancı şirketlerin Türkiye'deki petrolü «kapatabileceklerini» görerek, Hükümet'e hitaben «Bizim petrolerimizin tâli bölge vaziyetinde kalmasına» izin vermeyin, «... meselâ, Orta-Doğu'da başka mıntıkada tesisatı vardır, onları işletmekte devam eder, bizde tesisatını yapar fakat ikinci istihsal bölgesini ihtiyat olarak elinde tutar... Ne vakit ki... ihtiyacı çoğalır... o zaman gelir bizimkini işler. Bu sebeple bizim istihsalimiz az olur» diyebiliyordu ama o noktadan başka bir yere geçemiyor ve Tasarıyı ana hatlarıyla beğendiklerini ve beyaz oy vereceklerini (37) söylüyordu.

Tasarıyı hazırlayan Hükümet değil, bir Amerikalı «danışman» (!) hazırlamıştı: Max W. Ball. Hükümet M. Ball'u yabancı sermayeye hoş görünmek için getirtmiştir.

Kimdi bu danışman Max W. Ball? «Ben petrol tasarısının hazırlanmasında yalnız müşavir olarak çalıştım. Karar vermek yetkisi tümüyle Hükümetinizindir. Esasen 1953'te ilk defa geldiğim zaman, Hükümet petrol siyasetinde hususi sermayeye yer verileceğini açıklamıştı. O zaman devlet adamlarıyla yaptığım görüşmeler sonunda prensipler üzerinde anlaşmıştık. Bu prensiplere uygun olarak hazırlanan tasarı üzerinde gerekli tadil tekliflerinde bulunmuştum. Ekim ayındaki ikinci ziyaretimde ise, iki ay kalarak komisyon tarafından hukuki cepheden yapılan tadilleri incelemiştim... Bütün bu izaattan anlaşılacağı gibi, ben tasarının hazırlanmasında yalnızca müşavir olarak çalıştım» (38).

İşte Max Ball: Yalnızca «danışman» (!) Petrol tekelleri adına devlet adamlarıyla görüşüyor ve anlaşılıyordu. Düpedüz kendisi yazmıştı tasarıyı ve olduğu gibi geçirtmişti Meclis'ten. Öyle ki, yasanın İngilizce'den çevirisinin kötü olduğundan, anlaşılamadığından yakınanlar vardı.

Devrin en önemli muhalefeti, ana muhalefet partisi olan CHP'den geldi. Aslında bu CHP muhalefeti ikiye ayırmak gerekiyor: CHP Meclis kadrosunun muhalefeti ve Nihat Erim muhalefeti.

Nihat Erim 1954 Şubatı başında sahibi bulunduğu Yeni Ulus gazetesinde Petrol Kanunu aleyhine seri yayına başladı. Hemen hemen hergün gazetenin manşeti buna göre hazırlanıyor, Erim'de birinci sayfadaki köşesini bu konuya ayırıyordu.

Gerçekte **Yeni Ulus'çular** Tasarı'yı Şubat ayı başlarında okumuşlar ama hangi noktalarda muhalefet yapmaları gerektiğini haftalarca tam anlamıyla belirleyebilmiş değillerdi. Bunu itiraf etmekten de çekinmediler. Ama sonunda varabildikleri nokta da başlangıçtaki temel niteliklerini değiştirmediler: «**ayrıntı muhalefeti**» yapmaktan ileriye geçemediler.

2 Şubat'ta Erim'e göre «Petrol Kanunu Tasarısı'nın Türkiye'yi yarı - sömürge haline sokacak hükümleri mali meselelere dair olanları» idi. Niye devlet hissesi % 12.5'tan Kanada da olduğu gibi % 20'ye çıkmıyordu? Niye beher imtiyaz sahibine verilen azami petrol sahası 50 bin hektardı da Kanada'daki gibi 10 bin hektar değildi? Niye imtiyaz süresi 50 yıldır da Kanada'da olduğu gibi 21 yıl değildi? Niye Kanada kadar çok vergi almıyorduk? Bunlardı Erim'in başlangıçtaki dertleri. Ama bazı gerçekçi yargılara da varıyordu: «Bu tasarı Türkiye'nin değil petrol kumpanyalarının menfaatlarını korumak için hazırlanmıştır. Zaten Amerikalı mütehasşısın başka türlü hareket etmesine şaşırdı» (39). Hemen ertesi gün ise aynı kalem şunları yazıyordu: «Türkiye'ye yabancı sermayenin gelmesini biz CHP'liler de çok arzu ederiz. Türk Petrollerinin Amerikan sermaye ve tekniğinin iştiraki olmadan çıkarılıp işletilebileceğine pek az ihtimal veririz (40)». Bir-iki gün sonra da İsrail ve Suudi Arabistan örnekle-

rini bulup bunları işlemeye başladı. «Hükümetin Petrollerimizi işletecek sermaye ve tekniği memlekete çekebilmek maksadıyla harekete geçmiş olmasını takdirle» karşılıyordu, üstelik «Bu noktaya kadar iki büyük parti arasında anlaşmazlık konusu yoktur» da diyordu, ancak bir «Kanada isterisine» tutulmuştu, nihayet çözüm yolunu gösterdi: «Yolun sağlamı meselâ Kanada mevzuatını olduğu gibi almaktır (41).

Bu öneriye DP yayın organları «Türkiye'de henüz petrol bulunmadığı koşullar Kanada ve İsrail'deki gibi olsun» türünden cevap verdiler. Bunun üzerine Yeni Ulus hemen hergün Türkiye'de petrol bulunduğunu saptayan rapor ve makaleler yayınlamaya muhalefeti sürdürdü.

Yeni Ulus'un muhalefeti yoğunlaştırdığı maddelerden en önemlisi 136. madde idi. «... meçhul şirketin lehinde Millet Meclisi hükümlerinden uzaklaşıyor, şimdiden gözleri kapalı taahhüt altına giriyor... Belkide şirket şimdiden hazırda da bu yoldan petrolerimize el koymak imkânını düşünmektedir» (42).

Bu tartışmalar sürerken Cumhurbaşkanı Bayar ünlü Amerikan gezisine çıkmıştı. Petrol Kanunu'nun kabul haberini telgrafla bekliyordu. Petrol Kanunu'nu ABD'ne bir armağan olarak sunmak gibi bir tavrı vardı.

Yeni Ulus'un, yüzeysel de olsa bu eleştirel yayını huzursuzluk yaratmıştı. Cumhurbaşkanı'nın ABD'de oluşu bu huzursuzluğu daha da artırıyordu. Nadi Nadi bu yayını «aşırı muhalif bir-iki gazetenin... ortalığı gürültüye boğmak isteyen yakışsız ve ölçsüz» (43) yayını olarak niteliyordu. Bunun üzerine Erim bir açıklama yapmak gereğini duydu: Yeni Ulus ve kendisi Türkiye için ABD ile dostluktan başka izleyebilecek bir yol görmüyordu. Üstelik bunu yıllardır söylüyordu. Ayrıca «ABD'nin 19. yüzyıl zihniyetine dayanan sömürçülüğün dünya yüzünden

silinmesi için büyük ideallerle (yaptığı) fedakârlığı... takdir ve hayranlıkla» (44) kaydediyordu.

Sonunda Yeni Ulus muhalefeti ni şu sekiz noktada toplayabildi :

1 — Hangi bağımsız ve medeni ülkede böyle bir 136. maddeye rastlanabilir?

2 — Hangi medeni ülkede devlet kendi petrollerini işletmekten men edilir?

3 — Hangi ülkede bir devletin vergi hakkı petrol işine özgü olmak üzere sınırlanır?

4 — Bir bağımsız ülke kendi petrollerinde kendi teknisyenlerinin çalıştırılmasını zorunlu kılmaz mı?

5 — Sâfi kârı bulmak için neden bu kadar fazla indirim yapılıyor?

6 — Bize empoze edilen koşullar Kuveyt, Suudi Arabistan, ve Tunus'un koşullarına mı yoksa Kanada, Meksika, Peru ve Venezuela'nın koşullarına mı benziyor?

7 — İşletme ruhsatı için 50 yıllık imtiyaz çok değil mi?

8 — Petrol Türkiye'de tasfiye edilecek mi?

«Ayrıntılı muhalefeti» burada takıldı. Takılmakla kalmadı, geriledi de. 1.3.1954 tarihli Yeni Ulus soruyordu : Devlet hissesi % 12.5'tan, Mısır'da olduğu gibi % 15'e çıkarılamaz mıydı? Zaten % 7.5'luk olan muhalefet % 2.5'a düşmüştü. Alınacak vergiyi sâfi kârın % 50'siyle sınırlayan maddeyi de sonraları unuttular.

CHP kadrolarına gelince : miting alanlarında, köy kahvelerinde, Yeni Ulus'da koparttıkları gürültüyü de yanlarına alarak, Petrol Kanununa karşı olduklarını açıkladılar. İnönü «Petrol Kanunu bir kapitülasyon kanunudur. Bu Kanunla memleket bilinmeyen akıbetlere sürüklenmiştir. Biz bu memleketi

sokakta bulmadık... yabancılarla kapı tırmayacağız. Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunları memleketin caneline dokunmaktadır... Bununla her zaman uğraşacağım. Bırakmam yakalarını» (45) diyordu.

CHP yönetimi, Ulusal Kurtuluş Savaşı kadrolarının sömürgeciliğin siyasal bağımsızlığı ortadan kaldıran ilişkilerine karşı çıkan ama emperyalizmle uzlaşan çizgilerini sürdürüyor görüntüsünü veriyorlardı. Ancak içten değildiler. (İçten de olamazlardı, çünkü koşullar değişmişti.) 1.3.1954 tarihli Muvakkat Encümen Mazbatasında CHP milletvekilleri H. Fırat ve C. R. Eyüboğlu tarafından verilen karşı oy yazısı CHP muhalefeti ni ana hatlarını yansıtır. Daha öze yönelik görünmesine rağmen Yeni Ulus muhalefeti ni de gerisindedir. Karşı oy yazısı şu noktaları içerir :

a — Tasarı bugüne kadar başarı ile süren Türk Petrolcülüğünde devlet faaliyetlerini geniş ölçüde daraltmaktadır. Türk Petrolcülüğü yabancı sermaye tekeline girme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

b — Ham petrolün tasfiyesi bu tasarı ile rastlantılara bırakılmıştır.

c — Yabancı sermayenin kârsız gördüğü fakat işletilmesi ulusal ekonomi bakımından gerekli bulunan petrol rezervleri ne suretle ve kim tarafından işletilecektir?

d — Tasarı, yabancı devletlere Türkiye petrolleri üzerinde dolaylı ayrıcalık tanımaktadır, bu siyasal açıdan sakıncalıdır.

e — Tasarı, «petrol hakkının» kapsamını açıkça saptamamaktadır.

Yeni Ulus, CHP'nin gayri-resmi yayın organıydı. CHP'nin sözcüsüydü. Yürüttüğü muhalefetin CHP'nin desteğinde ve desteğinde olduğu kuşkusuzdu. Öyleyse Yeni Ulus ve CHP muhalefetleri neden ayrılıyordu? Ayrılıyordu aslında. Bazan genel doğrular

slogan olarak kaldıkları sürece söyleyen tarafından özümsemiş benimsenmiş gibi görünürler. İş ayrıntıya, genel doğruların açıklanmasına gelince bunların hiç de sloganlarda kullanıldıkları anlamda algılanmadıkları anlaşılır. Olay buydu. **CHP ülkenin «karşı karşıya olduğu tehlike»den bahsediyor ve meclis içi ve dışı muhalefeti o noktada yoğunlaştırmayı yeğliyordu.** Yeni Ulus bu «tehlike»nin ne olduğunu açıklamaya kalkışınca **CHP için gerçekte ortada bir «tehlike» olmadığı anlaşılıyordu.** CHP sözcülerinin, Kanunun maddeleri görüşülürken takındıkları tavır, Yeni Ulus'un tavrının aynısıydı. Ama bu «hata»yı CHP'liler, Meclis'te maddelerin görüşüldüğü iki günün dışında yapmadılar. Muhalefetlerini sloganların dışına çıkarmamaya çalıştılar.

CHP'nin bütün istediği devletin biraz daha sözü geçer durum gelmesiydi. Siyasal açıdan bu kadar bağımlı duruma gelmek istemiyorlardı. Yoksa «... bugün içinde bulunduğumuz kolektif emniyet sistemi içerisinde bir milletin istiklâlinin sadece kendi mücadelesiyle değil, fakat dünya muvazenesiyle âlâkadar» (46) olduğu görüşüne onlar da katılıyorlardı. Bu nedenle, Petrol Kanunu görüşülürken ikide bir, Kore'ye asker gönderme kararına CHP'nin usûl yönünden mi yoksa esastan mı karşı çıktığı tartışılıyordu. Bu nedenle, «Kore kararı haklıydı» diyen Menderes'e «hayır, değildi» diyemiyorlardı. O zaman da **Kore konusunda olduğu gibi petrol konusunda da saçma sapan muhalefet yaptıklarını ima ediyordu Menderes. Haklıydı da. Çünkü temel görüş aynıydı :** «(Amerika'da bir tröst vardır.) bu tröst isterse bir memlekette petrol bulunur, istemezse bulunmaz. Bulunsa dahi o tröst isterse o petrol işlenebilir, istemezse işlenilmez... isterse bir petrol satılır, istemezse satılmaz. (Değil bir milyar) on milyar da sarfetsek işletemeyiz. Amerikalılara ve şirkete muhtacız. Bu şirkete muhtaç olduğumuza göre memlekette en fazla kâr temin etmek mev-

zuubahs olur» (47). **CHP yerli ve yabancı sermaye ile işbirliğini kabul ediyordu; bu tasarıya karşı çıkışının nedeni ise devleti petrolden uzaklaştırıp işi tamamen yabancılara bırakmasıydı (48).** Yeni Ulus'a çıkarttıkları gürültüye ise en iyi teşhisi Menderes koyuyordu : «Sahneye çıkıp başka bir aktörün rolüne bürünen insan gibi hakiki inanışlarımızı bir tarafa bırakıyoruz, ondan sonra oyun oynar gibi hiç benimsemiş olduğumuz bir fikri, bir kanaati yaymaya çalışıyoruz (49)».

CHP'nin Petrol Kanunu'na muhalefeti CHP'nin tüm DP iktidarı süresince benimsediği muhalefetin bir parçasıdır. **«DP'nin «Her Mahallede Bir Milyoner» sloganında somutlaşan kapitalist büyüme anlayışı, bu atılgan, atak, anarşik niteliğinden dolayı egemen sınıfların —o dönemdeki— alternatif partisi CHP tarafından eleştirilmiştir. Muhalefetteki CHP bu dönemde, DP'nin uyguladığı iktisadi özünden ziyade bu atak, vahşi uygulama biçimini eleştirmiştir. «Devlet Paşası» güdümündeki CHP'nin DP'ye muhalefetine, küçük burjuvazinin «temkinli» toplumsal kutuplaşmayı ve patlamayı önleyecek «plânlı» bir kapitalist gelişme tarafgirliği somutlaşmıştır.» (50)**

CHP'nin Petrol Kanunu'nun özüne karşı olmadığının kanıtı, CHP'nin 27 Mayıs sonrasında iktidara geldiğinde petrol işlerine bakan bakanlığın başına —1950'lerde Yabancı Sermaye Kanunu'nu çıkaran DP iktidarının Ekonomi ve Ticaret Bakanı— Fethi Çelikbaş'ı getirmesidir. (51)

Sonunda yasa, Max Ball'un istediği gibi çıktı. 1 numaralı madde 2 numaraya inmiş, 1 numaraya ise «Türkiye'deki petrol kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır» d'ye sembolik bir madde eklenmişti. 136. madde ise Tasarı'dan çıkarıldı. 122. maddede yapılan bir değişiklikle MTA'ya jeolojik arama yapma hakkı bırakıldı (52). Başlıca değişiklikler bunlardan oluşuyordu.

6.3.1954 tarihli Yeni Ulus kendisi-
ne sataşan iktidar yanlısı basına şu
manşetle cevap veriyordu : «Evet, Pet-
rol Faciasını Biz Önledik» (1)

IV — SONUÇ :

1950 - 1960 döneminin muhalif ya-
zarlarından Nadir Nadi Petrol Kanunu
sırasında muhalefetin tavrını şöyle de-
ğerlendiriyordu : «... muhalefetin mec-
lis bünyesindeki organları gerek ko-
misyon, gerek umumi heyet toplantı-
larında iyi çalışmışlar, tasarının mem-
leket menfaatlerine en uygun bir şe-
kilde hazırlanması için ellerinden ge-
len yardımı esirgememişlerdir. Bu ve-
sile ile bir daha görüyoruz ki, milli da-
vaların yürütülmesi konusunda... mu-
halefet, iktidarın paha biçilmez bir yar-
dımıcısı olduğu kadar devletin de za-
ruri bir unsurudur (53).» 1950 -1960
arası «demokrasi»nin ne tür bir de-
mokrasi olduğu, yabancı sermayeye
kapıları açan «milli dava»ların yürütül-
mesinde, «kanlı bıçaklı» olan iktidar ve
muhalefet partilerinin birbirlerine «yar-
dımıcı» olmasından anlaşıyor : Egemen
sınıflar içi bir «demokrasi»dir söz ko-
nusu olan.

Egemen sınıflar ittifakının öz siya-
sal örgütü DP, iktidarının geleceğini
«demokrasi alemi ile işbirliğine», yani
emperyalizmin Türkiye üzerinde ege-
menlik kurmasına bağlamıştı.

Bu egemenliğin —belli bir ölçüde—
hazırlanmış iktisadi temelleri DP ikti-
darı tarafından daha ileri boyutlara
götürülerek sağlaştıdırıldı ve perçin-
lendi. Bu amaçla 1954 yılı başında Ya-
bancı Sermaye ve Maden Kanunları
çıkarıldı. Aynı yılın Mart ayında da
Petrol kanunu gündeme getirildi. Bir
Amerikalı tarafından hazırlanan, ülke
petrollerini yabancı tekelere teslim
etme anlamına gelen ve ülkenin em-
peryalist ülkelerin yeni bir yarı-sömür-
gesi olma sürecinde önemli bir durak
olan Petrol Kanunu, ciddi ve öze iliş-
kin bir değişikliğe uğramadan Meclis-

ten geçti ve yasalaştı. CHP'nin muha-
lefeti, **görünüşte** koyu «devletçi» ve
«milli», öze dokunmayan, ayrıntılara i-
lişkin «yaygaracı» bir muhalet ol-
du. «Yabancı güçlerin denetimi altın-
daki iktidarlar tarafından hazırlanan
Petrol Kanunu esasında tesadüfen alın-
mış bir yanlış kararlar silsilesi de-
ğildir. Emperyalizmin artan etkisinin tabii
bir neticesidir ve gayet bilinçli olarak
yapılan tartışmalar sonucunda kabul
edilmiştir.» (54)

Max Ball bir basın toplantısında,
olağan koşullar altında petrolü bulup
çıkarmak için on yıllık bir süre gerek-
tirdiğini söylüyordu. Ayrıca yasanın 56.
maddesine göre, arayıcının arama sa-
hasının hektarı başına ödeyeceği dev-
let hakkı saptanırken onuncu yıldan
sonraki her yıl için de ücret saptanı-
yordu. Ama hiç kimse, bu tekellerin on
yıldan çok daha uzun bir süre için
strateji saptadıklarının farkına vara-
mıyordu. Hemen üç yıl sonra, 1957'de
bu tekeller Hükümet'ten, Türkiye'de iş-
lemek üzere getirecekleri petrolü de
gümrük ve diğer ithal resimlerinden
muaf olarak, ithal edebilme hakkını
alıyorlardı. Bu petrol Türkiye'de işle-
necek ve kendi empoze ettikleri «dünya
rayicinden» satılarak büyük kârlar elde
edilecekti. Petrol boyunduruğu da böy-
lece tamamlanmış oluyordu.

Tasarı 7 Mart 1954 tarihinde ya-
salaştı. 8 Mart tarihli gazetelerde pet-
rol yasası ile ilgili satırlar yoktu. Ye-
rini yirmidört saat içinde güncelleşive-
ren bir konuya bırakmıştı : Meclis'e
sevkedilen Basın Sansür Kanunu Tasa-
rısına...

DİPNOTLARI

- (1) Cem Eroğul, Demokrat Parti «Ta-
rihi ve İdeolojisi», SBF Yayınla-
rı, 1970, s. 92.
- (2) a.g.e., s. 93.
- (3) «Kurtuluş Savaşçıları sömürgeci-
liğin bağımsızlığı kısıtlayan iliş-

- kileriyle savaşırken, emperyalizmin sermaye ihracına hayır dememişlerdir» (Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, Doğan Y., s. 63) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz :
— Taner Timur, a.g.e. s. 57-64, 121-122.
- (4) Cem Eroğul, a.g.e., s. 92.
- (5) Petrol Kanunu, 24 Mart 1926, (Resmi Ceride ile neşir ve ilanı 6 Nisan 1926, sayı 341, Kanun No. 792), md. 1
- (6) md. 2.
- (7) md. 5.
- (8) md. 7.
- (9) md. 13.
- (10) Adnan Menderes, 3/3/1954, BMM Tutanakları.
- (11) Petrol Kanunu Lâyihası 14/1/1954 böl. 1.
- (12) a.g.e., böl. 2.
- (13) a.g.e., böl. 4.
- (14) a.g.e., böl. 4.
- (15) a.g.e., böl. 4.
- (16) a.g.e., böl. 6.
- (17) a.g.e., böl. 6.
- (18) a.g.e., böl. 6.
- (19) İsmail İsmen, «Petrol Meselesi ve Biz», Türkiye Ekonomisi (Mart 1954), 8 Mart tarihli Vatan'dan alıntı.
- (20) Cezmi Türk (Seyhan Milletvekili, Türkiye Köylü Partisi), 4/3/1954, BMM Tutanakları.
- (21) Mümtaz Soysal, «Bu Petrol Bizim», Yön, sayı 91 (25/12/1964)
- (22) İsmail İsmen, a.g.e.
- (23) a.g.e.
- (24) a.g.e.
- (25) Mümtaz Soysal, a.g.e.
- (26) Lâyiha, böl. 9, md. 1, «Tasarının ihtiva ettiği esaslar».
- (27) a.g.e., böl. 8, md. 1, «Tasariya hâkim olan prensipler»
- (28) a.g.e., böl. 8, md. 2.
- (29) a.g.e., böl. 8, md. 4.
- (30) a.g.e., böl. 8, md. 5.
- (31) Petrol Kanunu, 6. kısım, böl. 1, md. 95.
- (32) Mümtaz Soysal, a.g.e.
- (33) Lâyiha, 7. kısım, böl. 1.
- (34) a.g.e., 7. kısım, böl. 2.
- (35) Hükümet Tasarısı, BMM Tutanakları.
- (36) Tevfik Sadullah, Cumhuriyet, 19/2/1954
- (37) Cezmi Türk, a.g.e.
- (38) Max Ball, Cumhuriyet'te yayınlanan basın toplantısından, 3.3.1950
- (39) Nihat Erim, Yeni Ulus, 3.2.1954.
- (40) Nihat Erim, Yeni Ulus, 4.2.1954.
- (41) Nihat Erim, Yeni Ulus, 7.2.1954.
- (42) Hüseyin Cahit Yalçın, Yeni Ulus, 8.2.1954
- (43) Nadir Nadi, Cumhuriyet, 7.3.1954.
- (44) Nihat Erim, Yeni Ulus, 14.2.1954.
- (45) Aktaran Doğan Avcioęlu, Yön, sayı 66, (20.3.1963).
- (46) Muammer Alakant (DP Zonguldak Milletvekili), 4.3.1954, BMM Tutanak Dergisi.
- (47) Burhanettin Onat (DP Antalya Milletvekili), 4.3.1954, BMM Tutanakları.
- (48) Cemal Reřit Eyüboğlu (CHP Trabzon Milletvekili), 4.3.1954, BMM Tutanakları.

- (49) Adnan Menderes, 4.3.1954, BMM Tutanakları.
- (50) Ahmet Cumhur Aytulun, Türkiye Ekonomisinin 50 Yıllık Gelişimi, ODTÜ - İFÖD Y., 1976, s. 22.
- (51) Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni(Cilt 2), Bilgi Y., 1971, s. 461
- (52) Madde 122. Hükümet önerisi : «Halen MTA tarafından yapılan Petrol ameliyatı, bu kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 150 gün içinde Hükümet tarafından bir hükmi şahsa devrolunur.»
- (53) Nadir Nadi, Cumhuriyet, 7.3.1954.
- (54) Mehmet Tanju Akad, Emperyalizmin Petrol Politikası ve Türkiye, TİBY., 2. Baskı, s. 62.

KAYNAKLAR :

- * Cem Eroğul. Demokrat Parti «Tarihi ve İdeolojisi, SBF Yayınları, 1970.

- * Petrol Kanunu, 24 Mart 1926, (Resmi Ceride ile neşir ve ilân tarihi 6 Nisan 1926, sayı 341, Kanun No: 792).
- * Petrol Kanunu, 7 Mart 1926 (Resmi Gazete ile neşir ve ilânı 16 Mart 1954, sayı 8659, Kanun No: 6326).
- * Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni (Cilt 2), Bilgi Y., 1971.
- * M. Tanju Akad, Emperyalizmin Petrol Politikası ve Türkiye, TİB Y., 2. Baskı.
- * BMM Tutanak Dergisi Koleksiyonları, 1954.
- * Gazeteler :
— Yeni Ulus
— Cumhuriyet 1954.
- * Dergiler :
— Türkiye Ekonomisi, Mart 1954.
— Yön, Sayı 66 (20.3.1961), Sayı 91 (25.12.1964).

T.İ.B. ARAŞTIRMASI
TÜRKİYE
İŞÇİ SINIFI
VE
MÜCADELELERİ
TARİHİ

336 Sayfa, 20.— TL.

ÇIKTI

Uluslararasılaşma Sürecine Bir Örnek ; Fransız Demir - Çelik Sanayii

Bu yazı Aralık 1976 Tarihli Bülten'de çıkan «Uluslararasılaşma Süreci Üzerine» adlı yazının devamı niteliğindedir. Bu yazıda Fransız Demir Çelik Sanayii ele alınmış ve bu konuda Grenoble Üniversitesindeki İREP grubunun çalışmalarından büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Demir-Çelik Sanayii dalında, Fransa'da, uluslararasılaşma yokmuş gibi görünür. Çünkü. U.S. Steel düzeyinde bir Fransız ÇUŞ'u yoktur. İki büyük Fransız çelik grubu, USINOR (Denain - Nord - Est - Longwy : DNEL) ve Wendel - Sidelor, ÇUŞ biçiminde değil. Tersine, Péchiney - Ugrne - Kuhlman grubunun uluslararasılaşmış biçimi, onun özel çelik üreten metalurji alanına uluslararası bir karakter verir; gerçekte, ulusal bir biçime sahip olmakla birlikte, temelde daha fazla uluslararasılaşmış olan Creusot - Loire firması-na göre çok daha ulusaldır. (1)

Bununla birlikte, herkes kabul etmektedir ki bu dalda Avrupa ve dünya düzeyinde bir uluslararasılaşma söz-konusu. Bu sürecin sonucunda yeniden yapılaşmalar ve Fransız ve Avrupa ÇUŞ'larının ortaya çıkışı açıkca gözlemleniyor. Bu branşda uluslararasılaşmanın belirtilerini görmek olanak dahilinde :

* Amerikan tekeldi sermayesinin organı Fortune dergisinin 1972 Ocak tarihli sayısında şu yoruma yer verilmiş : «Koşulların baskısı bu sanayide yapısal değişiklikleri hızlandıracak. Bir olası sonuç uluslararasılaşma (transnational) birleşmelerin ve ortak yatırımların gündeme gelmesi olacak. (Hammedde alanında ortak yatırım onlarca yıldan beri sürmektedir). Çokuluslu üretime doğru bir yöneliş uluslararası ticaretteki hızlı büyümeyi izleyecektir. Avrupa'nın British Steel Corporation'dan

sonra ikinci büyük firmasını oluşturmak için Hoesch (Federal Almanya) ve Hoogovens (Hollanda) firmalarının birleşme girişimlerini not etmek gerekir. Aynı şekilde U.S. Steel'in İspanya'da, Armca, Raiser ve Thyssen - Hutte (Federal Almanya) tekellerinin Avustralya'da, Nippen Kokan'ın (Japonya) Almanya'daki yatırımlarını gözönünde bulundurmak gerekir.» (2)

* Fransız Demir-Çelik Sanayicileri Birliği Başkanı Jacques Ferry'nin açıklaması da bazı ipuçları veriyor : «Avrupa çapında çelik kompleksleri görmek düşüncesine açığız... Zamana uymak gerekir. Pazarların birleşmesi hızlanıyor ve çelik sanayiinin bir çok sektöründe ticari ve teknik koşullar daha büyük üretim birimlerini gündeme getiriyor. Bu nedenle, bazı grupların bazı yatırımları gerçekleştirmek için güçlerini birleştirmeleri son derece doğaldır... Gelecek yılların gelişiminin genel yönelimi bir çok «Avrupalı» niteliğini taşıyan girişimin giderek güçlenmesi gibi görünüyor.» (3)

Bu uluslararasılaşma sürecinin, bir olgu olarak, Fransa düzeyinde olduğu kadar Avrupa düzeyinde de bir çok somutlaşmaları söz-konusu.

* Fransa'da, 1950'den beri, demir-çelik sanayiinin yapısında şöyle bir değişim gözlemlenmektedir :

1950 — 1953	5 grup
1966 — 1967	3 grup
1970'ler	2 grup (USINOR ve Wendel - Sidelor)

(Usinor ve Wendel - Sidelor, 1970 yılında, herbiri 8 milyon ton olmak üzere, toplam 16 milyon ton çelik ürettirler.)

* 1970'de, Belçika'da Cokerill - Ougrée ile Espérance - Longdoz'un birleşmesi; Almanya'da Thyssen'in «boru» üretimini Mannesmann'a bırakması (o zamandan beri Mannesmann, U.S. Steel'in de önüne geçerek, boru üretiminde dünyada birinci duruma gelmiştir.) bunun karşılığında da Mannesmann'ın da «laminoir» üretimini Thyssen'a bırakması; Almanya kökenli Hoesch ile Hollanda kökenli Hoogovers tekellerinin birleşmesi Rheinstal'in yapısal değişiklik göstermesi (4). ; iki büyük Japon firmasının (Yawata Iron and Steel ve Fuji Iron and Steel birleşmesi; Thyssen'in (Federal Almanya) diğer bir Alman tekeli ile, Hüttenwerk Oberhausen (HOAG) ile birleşmesi (5).

Bu yeniden - yapılaşmanın durması beklenemez. Tam tersine, yeniden - yapılaşmanın, aşağıda başlıca karakteristikleri verilen, farklı yönelişleri daha fazla eklenenecektir :

* Deniz kenarında çelik sanayinin kurulması: Usinor'un Dunkerque'de, Wender - Sidelor'un Fos'da, Arber'in Gand'da yaptığı yatırımlar, vb..

* Avrupa dışı yatırımların gelişmesi : Thyssen'in (Federal Almanya) Avustralya ve Kanada'daki yatırımları, vb... (6)

Tekrarlarsak, uluslararasılaşma, sadece bir biçim değildir, firmaların yönelindikleri sanayi dalının (ya da dallarının) uğradıkları bir nesnel süreçtir.

Çelik sanayiindeki uluslararasılaşma sürecinin çözümlenmesi iki düzeyde yapılabilir :

— branş düzeyinde;

— branşa yatırılan «sermaye» düzeyinde.

(1) «Çelik Sanayii» Dalının Uluslararasılaşması.

Branşın uluslararasılaşması süreci, kendi aralarındaki ilişkiler içinde, branşın bileşenleri olan ögelere göre araştırılabilir. Bu ögeler şunlardır :

- mal ürün,
- üretim süreci,
- dolaşım süreci.

Branşın uluslararasılaşmasının farklı aşamaları, ürün - malın uluslararasılaşması (bu, bir ölçüde, R. Vernon'un ürünün uluslararası yaşam döngüsü savının bir diğer görünümüdür), üretim sürecinin uluslararasılaşması, dolaşım sürecinin uluslararasılaşması düzeylerinde olduğu kadar, uluslararasılaşmanın bu farklı «moment» lerinin kendi aralarında kurdukları ilişkilerde de ele alınabilir.

(1—A) Ürün - malın Uluslararasılaşması :

Raymond Vernon ve Harvard Business School'daki çalışma grubunun üç aşama ile karakterize edilen yeni ürünün uluslararası yaşam döngüsü (cycle)konusundaki tezleri bilinmektedir. (Yeni ürün — olgunlaşmış ürün — standartlaşmış ürün). Ürün — malın uluslararasılaşması ile anlatılmak istenen, sadece, çelik sanayindeki ürün malın uluslararası yaşam döngüsü değildir, **ama daha çok**, bu sanayinin ürünlerinin, giderek daha fazla uymak zorunda kaldıkları uluslararası teknik normlarla (kalite ve standartlaşma normları) karakterize olmaları, ulusal pazarda değil uluslararası bir bağlam içinde değer kazanmalarınıdır.

Uluslararası normların kabul edilmesi ürünlerin uluslararası ticaretinin gelişmesi için uygulamaya sokulmuş bir gerekliliktir. Ayrıca ürünlerin uluslararası döngüsü (cycle) ürün - malın uluslararası bir platformda değer kazanması demektir.

Çelik sanayii alanında, ürün ulusal sanayinin egemen karakteristiklerinin hiçbirine uymaz; ürünün nitelikleri gi-

derek daha çok uluslararası bir karakter kazanır.

Bir örnek verelim. Maden ürünleri nin ne kadar demir cevheri içerdiği oldukça önemli bir konudur. Maden ürünleri, uluslararası normlara giderek daha çok uymak zorunda kaldıklarından Fransa'daki Lorrain bölgesinde üretilen maden ürünleri, uluslararası rekabet karşısında, sürekli değer kaybetmektedirler. Bunun nedeni, uluslararası rekabetin, uluslararası platformda çok demir cevheri içeren maden ürünlerini (örneğin, % 60) «egemen» kılması ve bunun yanı sıra Lorrain maden ürünlerindeki demir cevheri oranının oldukça düşük (% 33) olmasıdır. Dolayısıyla, Fransa'da çelik sanayinin uluslararasılaşması Lorrain demir madeni ürünlerinin yabancı maden ürünleriyle ikâmesinde saptanabilir. Bu gelişim çelik sanayiinde yeni yerleşimleri getiriyor : Dunkerque ve Fos'da, deniz kenarındaki yatırımlar. (İthal edilen maden ürünlerinin taşıma maliyetleri düşürülüyor böylece...)

Uluslararası rekabete bağlı olarak çelik sanayii ürünleri çok standartlaşmıştır.

Ayrıca, Harvard Business School'un çözümlemesine uygun olarak çelik sanayiindeki her yeni ürün uluslararası koşullar çerçevesinde değer kazanmaktadır.

Ürünler stratejisinden «Bütün - mal» (ensemble marchandise) stratejisine —S.G.P.M. (Saint-Gobain-Pont-à-Mousson) grubunun Yönetim Kurulu Başkanı M. Martin'in deyişiyle «pazar» stratejisine— geçmek gerekliliği her geçen gün kendini daha fazla hissettiriyor. Bu gereklilik, petro-kimya fabrikalarındaki ya da nükleer santrallerdeki karmaşık boru teşkilâtı («tuyau» tüyeri) gibi «alt-bütün mallar»ın üretimine geçişte saptanabilir.

Çelik sanayii, ürünlerini «bütün mallar»a ve «alt-bütün mallar»a dönüşümünü sağlamak durumundadır. Giderek,

tüyeri, pipe-line (boru hattı), çelik ambalaj (tôle), vb. çelik sanayinin yönlendiği başlıca alanlar olmaktadır.

Bu strateji —USINOR'un filyali olan— Vallourec grubunu üretim birimlerini ve filyallerini yeniden örgütlemeye zorlamıştır. Bu nedenle Vallourec grubu Dujardin, Constrvctions de Montbard, SOMENOR şirketleriyle birleşmiş, Belçika kökenli Haren Boruları şirketine belli bir payla katılmıştır. (7)

Bu gelişimin «niçin»ini, Montbard'da, 900 MW lik güçte dört nükleer santralin eşanjörlerini üretebilecek bir fabrika kuran bu grubun yatırım stratejisinde görebiliriz. 900 MW lik basınçlı su ile çalışan bu tür bir santralda, üç buhar jeneratörünün bütünü 210.000 metrelik boru-esanjörlere gereksinime duyar. Dolayısıyla üründen pazar-ürününe dönüşüm söz konusu. (Burada verilen örnekte pazar, nükleer santraller olmaktadır.)

Malın bu tür bir dönüşümünü sağlamak rolü (transformatör rolü) çelik sanayinin giderek sanayileşen ticari şirketleri, bu sanayinin ürünlerini kullanan firmalar ya da bizzat demir - çelik dalında üretim yapan firmaların filyalleri tarafından oynanabilir.

— Böylece, büyük stok tüccarlarının sanayileşmesi hızla gelişmiştir. Bobin şeklinde çıkarılmış yassı ürünler (flat products), tüketicilerin talep ettiği boyutlarda tüccar tarafından levha (sheet steel) halinde kesilmektedir. Bu işlemler, beraberinde büyük stok tüccarlarının daha hızlı bir biçimde maki-neleşmesini getirmektedir.

Stok tüccarları tarafından pazarlanan çelik sanayi ürünlerindeki gelişim aşağıda gösterilmiştir.

Uzun Ürünler	1960	1970
Federal Almanya	% 26	% 32
İspanya	% 50	% 60
Fransa	% 28	% 37

İsviçre	% 65	% 87
Levhalar		
Federal Almanya	% 12	% 17
İngiltere	% 18	% 37
İtalya	% 25	% 32
İsviçre	% 58	% 79

Borular

Federal Almanya	% 38	%43
İngiltere	% 25	%39
Norveç	% 85	% 90

— Çelik sanayi bu dönüşümü gerçekleştirmedi yalnız değil, çünkü bu sanayi dalının pazarlara açılışlarını sağlayan firmalar bu işleri sürekli olarak yerine getiriyorlar. Bunun en iyi örneğini SGPM (Saint - Gobain - Pont - a Mousson) verdi (Pont-à-Mousson'un çelik sanayiinin pazara açılışını sağlayan bir firma olduğunu hatırlatalım.) SGPM'nin bu sanayi dalından çekilmesi sadece **biçimsel**, çünkü SGPM bu daldaki egemenliğini çelik sanayinin ticari şirketlerini denetliyerek sürdürüyor. Örneğin SGPM Wendel-Sideler, Creusot Loire Trefimétaux, Ciments Français gibi grup ve firmaların ticari şirketi olan DAVUM'un % 50 denetimini ele geçirdi. SGPM, ürünün mala dönüşümü süreci aracılığıyla Suez Finans şirketi ile birlikte çelik sanayiini giderek daha fazla denetliyor. SGPM bu dönüşüm işlerini, kanalizasyon teşkilatı, ağır sanayi komplekslerinin boru teşkilatı, sıvı ya da gaz boru hattı, çelik konstrüksiyon, ambalaj gibi ürünler düzeyinde yerine getirmektedir. Örnek olarak, SGPM'nin SOCEA adlı fiyali için 1969'da Sahr'a'daki dördüncü boru hattı yapımını yükledi. Aynı şekilde, SGPM ile ilişkileri bilinen Suez Finans Şirketinin Arap ve Fransız bankalarının işbirliğini gerçekleştirerek Mısır'daki SUMED boru-hattı projesinin gerek duy-

duğu 50 milyar dolarlık kredinin büyük bir bölümünü sağladığı unutulmamalıdır. Söz konusu yatırımın sanayi pazarı olma işlevini ise SOCEA (SGPM'nin fiyali), Mannesmann, Thyssen (Federal Almanya), Italseder (İtalya), Vb... şirketlerin oluşturduğu bir konsorsiyum yüklenmiştir. (Yani, SUMED boru hattı bu konsorsiyumu oluşturanların ürünlerini kullanacaktır.)

Ayrıca, Krupp da (Federal Almanya) ürünlerden «pazar» mallarına dönüşümü gerçekleştiren bir gelişim göstermektedir.

Bütün bu gelişmeler sonucunda, örneğin dünya çelik boru ürünleri ihracatında çok dinamik bir rekabet söz konusu (Bu rekabet, özellikle Avrupa pazarları üzerinde, U.S. Steel ve Avrupa tekelleri arasında söz konusudur.)

(1—B) Üretim Sürecinin Uluslararasılaşması :

Üretim sürecinin uluslararasılaşmasından, sadece, üretim birimlerinin uluslararası düzeyde yaygınlaşmasını değil, bu sürecin karakteristiklerinin uluslararasılaşmasını, özellikle de **teknolojinin** (uluslararasılaşan üretim araçları, uluslararası patent ve lisanslar) ve **iş sürecinin** (üretkenlik, nitelik, ölçme) uluslararasılaşmasını anlıyoruz.

Metalürji alanında teknolojik işlemlerin uluslararasılaşması her zaman söz konusu olmuştur: örneğin, elektrik ark fırınlarının, bazik oksijen konverterlerinin (LD) (8) ortaya çıkıp uluslararası düzeyde yaygınlaşması buna bir örnektir. Üretim sürecini kesintiye uğratan aşamaları ortadan kaldırmaya çabalayan tam bir döngü (cycle) temeli üzerinde yükselen çelik sanayiinin uluslararasılaşmasının sonucu bölgesel, ulusal ve yerel gereksinimleri karşılamaya yönelik «mini-çelik-sanayiler»in kurulması olmuştur. (Özellikle de İtalya ve ABD'nde)

Fortüne dergisinin 1972 Ocak sayısına bakılırsa (9) British Steel Cor-

poration 1971 yılında uğradığı 250 milyon dolarlık zararı karşılamak için dışarda ortak yatırımlara gitmek durumundadır.

Ayrıca uluslararası rekabet, varolan üretim kapasitelerinin «hâkim» teknolojiyi özümlemesi için bazı normlar gündeme getirmekte : örneğin, yıllık üretim kapasitesi en az 5 milyon ton çeliktir. (10) Dolayısıyla ulusal üretim birimlerinin (yapılarının) uluslararası rekabet sonucunda karşı karşıya kaldıkları yeni duruma uyum sağlama sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu da çelik sanayini branşın uluslararasılaşması temeli üzerinde yükselen bir yeniden-

yapılaşma sürecine daha çok yöneltiyor.

Bu nedenle, en üst düzeydeki uluslararası teknolojik işlemlere (saf oksijen yöntemi) en çok adapte olan ve en zengin maden kaynaklarını (Avustralya, Yeni Zelanda) kullananlar uluslararası ekonomide bir ilerleme kaydetmektedirler. Örneğin Japonya 1955 de dünya üretiminin % 3,5'ünü üretirken 1969'da % 13'ünü üretmektedir. Buna karşılık Fransa'nın çelik üretimi 1971'de (22.864.000 T.) bir önceki yıla göre % 3,8'lik bir düşüş göstermiştir. İtalya'nın çelik üretimi ise 1971'de (17.433.000 T.) bir yıl öncekine göre % 0,8 artıyordu.

Çelik sanayii dalında dünyanın en büyük tekellerinin 1968'deki üretimleri aşağıda sunulmuştur. (11).

Şirketler	Ülke	Üretim (Bin t)
U.S. Steel	A.B.D.	29.383
British Steel Corp.	İngiltere	23.951
Bethlehem Steel	A.B.D.	18.333
Yawata Iron & Steel	Japonya	12.370
August Thyssen Hutte	Federal Almanya	11.548
Fuji Iron & Steel	Japonya	10.594
Republic Steel	A.B.D.	8.730
Italsider	İtalya	8.700
National Steel	A.B.D.	7.626
Wendel - Sideler	Fransa	7.600
Kawasaki Steel	Japonya	7.457
Sumitomo Metals	Japonya	7.385
Nippon Kokan	Japonya	7.110
Jones & Laughlin	A.B.D.	6.974
Armocco Steel	A.B.D.	6.930
USINOR	Fransa	6.374
Broken Hill	Avustralya	6.300
Inland Steel	A.B.D.	6.300

Hoesch	Federal Almanya	6.200
Arbed	Lüksemburg	5.400

1968'de çelik sanayindeki belli başlı Avrupa firmaları ise, üretimleri itibarıyla şunlardır : (12)

Federal Almanya	Toplam Üretim (milyon ton)
Thyssen	11,54
Hoesch	6,09
Krupp	4,05
Mannesmann	3,40
Klockner	3,08
Salzgitter	1,95
Rheinstahl	1,58

Belçika

Cockerill-Ougrée-Providence	4,20
Esperance-Longdoz	1,50
Hainaut-Sambre	1,55

Fransa

Wendel-Sideler	7,60
USINOR	6,37
Cockerill-Ouprée Providence (Fransız fabrikaları)	0,84
Société des hauts fourneaux de la Chiers	0,82
Société Métallurgique de Normandie	0,67
Compagnie des Forges de Chatillon Commentry	0,54

C.A.F.L.	0,52
Pompey	0,39
Ugine-Kuhlmann	3,38
Creusot (S.F.A.C.)	0,34

İngiltere

British Steel Corporation	23,57

İtalya

Italsider	8,70
Falck	1,23

Lüksemburg

Arbed	5,40

Hollanda

Hoogovens	3,55

«Hâkim» teknolojiye (saf oksijen) doğru bir yönelişin olduğu Fransa için gösterilebilir.

Fransa'da teknolojik işlemlere göre çelik üretimi

		(% olarak)		
	1964	1966	1968	1969
Thomas	53	52,5	51,4	47,4
Martin	25,9	22,8	20,0	19,8
Elektrik Arkı	8,3	9,5	10,0	10,5
Saf oksijen	11,7	14,9	18,4	22,0

(1—C) Dolaşım Sürecinin Uluslararasılaşması

Bu süreç branşın uluslararasılaşmasının «hâkim» momenti olarak ele alınabilir.

Örneğin, Mitsui gibi bir çok branşa yönelen bir Japon CUŞ'unun stratejisi ticari eksen etrafında örgütlenmekte. (13)

Ticari şirketleri iktisadi yaşamın en ön saflarına getiren dolaşımın uluslararasılaşması Avrupa düzeyindeki ve dünya düzeyindeki anlaşma metinlerinde görülebilir. Jacques Ferry (Avrupa üreticileri adına) - N. Samuel (A.B.D.) görüşmeleri, ABD - Japonya görüşmeleri (14).

Bu sürecin egemenliği Wendel - Sidelor grubunu kendi satış ağını oluşturan şirketleri (Sidelor, Socilor, Solmer) birleştirmeye ve DAVAL adında bir ihracat firması ile Fransa düzeyinde satışları yapacak olan VALOR firmasını (bu firmanın çok büyük bir bölümü SPGM tarafından denetleniyor) kurmaya yöneltti.

(2) Çelik Sanayiine Yatırılan Sermayenin «Fraksiyonları»nın Uluslararasılaşması.

Üretim ve dolaşım süreçlerinin branşlar düzeyinde uluslararasılaşmasının ilk ve kesin sonucu bu branşlara yatırılan toplumsal sermayenin döngülerinin (cycles) uluslararasılaşmasıdır.

Para-sermaye dışında, toplumsal sermayenin döngüsünün uluslararasılaşmasına yaklaşımın ortaya çıkardığı metodolojik sorunlar son derece karmaşıktır.

Gözlemlenen diğer bir olgu, bu döngünün (cycle) üretim ve dolaşım süreçlerindeki biçimsel cisimlenişlerinin de, yani sermayenin fraksiyonlarının da uluslararasılaşmasıdır.

(2-A) Toplumsal Sermayenin Döngüsünün Branş Düzeyinde Uluslararasılaşması.

Branşın uluslararasılaşmasına bağlı olarak para sermayenin döngüsünün uluslararasılaşması şuralarda saptanabilir :

— Giderek daha fazla bir uluslararası finansman : **uluslararası konsorsiyumlar**, dolar cinsinden verilen borçlar;

— Daha fazla dışa açılan bir banka faaliyeti (Credit Lyonnais, Banco di Roma, Commerzbank arasındaki anlaşma);

— Paranın uluslararası hareketliliği (ORION finans grubunun kurulması);

— CUŞ'ların stratejisi için giderek daha fazla gerekli olan uluslararası bir banka desteği.

Euro-döviz pazarı toplumsal sermayenin döngüsünün, para-sermayenin döngüsü düzeyinde, uluslararasılaşmasının en açık biçimlerinden biridir.

Çelik sanayiinde, branşın uluslararasılaşması, Fransız sermayesinin global düzeyde uluslararasılaşmasını ön plana pek geçirmemiştir. Sade para sermayenin döngüsü uluslararasılaşma sürecinin oluşumunu kanıtlayan bazı belirtiler gösterir. (Çelik sanayii, banka sermayesi ya da uluslararası ticari sermaye arasında az çok bazı ilişkiler kurulmuş, ama bu dalda mali sermaye ile olan ilişkiler pek açık değil. Ama yine de, Suez Finansman Şirketinin (15), SGPM'nin bu daldaki egemenliği aracılığıyla, demir-çelik sanayiinde oynadığı rol gözlemlenebilir.)

(2-B) Toplumsal Sermayenin «Fraksiyonları»nın Uluslararasılaşması; Mali Sermayenin Rolü.

Mali sermaye toplumsal sermayenin döngüsü süreci ile karmaşık ilişkiler kurar. Branşa yatırılan toplumsal sermayenin döngüsünün uluslararasılaşmasının en karakteristik olayı mali sermayeyi sermayenin yeniden üretiminin «hâkim» momenti, -diğer bir deyişle, uluslararasılaşmanın ajan sermayesi yapmasıdır. Dolayısıyla branşın uluslararasılaşması olduğu kadar sermayenin uluslararasılaşması ile mali ser-

maye arasındaki ilişkilere dikkatli bakmak gerekiyor.

Çelik sanayinde bu ilişki görünürde, şimdilik, pek yansıtmıyor. Ama yine de, SGPM'nin egemenliği aracılığıyla, Suez Finans Şirketinin etkinliği gözlemlenebilir.

Gördüğümüz gibi çelik sanayii, uluslararasılaşma açısından tarih alanına geç giren bir sanayi dalıdır. Uluslararasılaşma bu alanda ancak 1965'lerde başlamıştır.

Kapitalist dünya ekonomisinde demir çelik konusunda başlıca üç büyük güç (AET, Japonya, ABD.) kıyasıya rekabet ediyor. Japonya ve AET tekelleri ABD. tekellerine göre «görelî» bir gelişme gösterme durumunda. AET ülkelerinin çelik tekelleri uluslararası platformda mensup oldukları ülkenin özerkliklerini sağlamak için ÇUŞ boyutlarına itilmektedirler. Ayrıca bu tekel-lerin kendileri, uluslararası rekabet, teknolojiye görülen değişiklikler ve günümüz kapitalizminin ekonomik ve toplumsal dinamikleri karşısında ÇUŞ olmak durumuyla karşı karşıyadırlar. Fransız demir-çelik sanayii bunun en çarpıcı örneğidir.

DİPNOTLARI

- (1) Bu bölümdeki Fransız ekonomisine ait sayısal veriler ve bazı bilgiler Fransız sermaye ve sanayi çevrelerinin organları olan aşağıdaki dergilerden sağlanmıştır.

— Entreprise (1969-1972 sayıları)

— Usine Nouvelle (1970-1972)

— Les Informations (1970-1972)

- (2) Fortune, Ocak 1975, s. 45.
- (3) Usine Nouvelle, 16, 1972.
- (4) Christian Palloix, Le Procès d'Internationalization, Université des Sciences Sociales de Grenoble.
- (5) «Steel mergers on the move», The Economist, April 20, 1968.
- (6) Grenoble grubunun, özellikle Christian Palloix'nun araştırma sonuçlarına göre Fransız demir-çelik sanayii doğu (Türkiye - Yunanistan) ve Güney (Fas Ceza-yir) Akdenize kayacaktır.
- (7) Entreprise No. 870, 1972.
Les Informations, No: 1344, 1971,
No: 1408-1409, 1972.
- (8) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.:
— «Demir-Çelik Üretim Teknolojisi-
sindeki Gelişmeler», TMMOB.
Metalurji Muhendisleri Odası
Dergisi, Haziran 1976.
- (9) Fortune; Ocak 1975, s. 45.
- (10) Entreprise, No. 733, 1969.
- (11) a.g.e., No. 754, 1970.
- (12) a.g.e., No. 733, 1969.
- (13) Quelques éléments sur la stratégie, des firmes multinationales dans le bassin méditerranéen, Grenoble, IREP, Département Industrie.
- (14) Usine Nouvelle, 1972.
Fortune, Ocak 1972.
- (15) Compagnie Financière de Suez.

**TİB BÜLTENİNE ABONE OLMAK İÇİN BİR YILLIK
BEDELİ OLAN 24 TL. BİRLİK MERKEZİNE POSTA
PULU OLARAK VEYA POSTA HAVALESİYLE
GÖNDERİLEBİLİR.**

Gön : TM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ
AYLIK BÜLTENİ

Karanfil Sok. 14/10 Kızılay-ANKARA

ADRES :
